

О. М. Костенко,

к. е. н., асистент кафедри статистики та економічного аналізу,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ — ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено теоретичні основи забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств на основі інформаційно-аналітичної системи управління їх діяльністю.

The article investigates the theoretical foundations for sustainable development of agricultural enterprises based on the information and analytical system of their activities.

*Ключові слова: інформаційно-аналітична система, управління, сталий розвиток.
Key words: information-analytical system, management, sustainable development.*

На сучасному етапі цивілізації спостерігається динамічне зменшення (в окремих випадках невідновлюваність) природних ресурсів, погіршення екологічної ситуації, що перешкоджає економічному і соціальному зростанню. Питання необхідності забезпечення стійкого і безпечного розвитку сучасної суспільно-економічної формації, в тому числі базових одиниць агросфери — сільськогосподарських підприємств, надто актуальні та фундаментальні. Сьогодні не можливо гарантувати такий розвиток суспільства без високого рівня його інформатизації. Підвищення міри та якості інформованості менеджменту всіх рівнів є передумовою формування нової філософії управління з розробки та прийняття рішень щодо гармонійного та збалансованого функціонування всіх суб'єктів соціуму.

Різним аспектам зазначеної проблеми присвячено багато наукових праць. Серед зарубіжних авторів варто відзначити А. Брауна, Г. Гарднера, Н. Картера, Д. Кортена, Ш. Лиле, Д. Медоуза, К. Флавіна, Г. Френча. З поміж російських вчених: В. Белкіна, Х. Гизатуліна, С. Глазачова, В. Голубева, К. Данієляна, Б. Маклярського, Н. Потрубача, Т. Петрову, В. Писарева, І. Потравного.

В Україні питання сталого розвитку також є предметом усвідомлення, вивчення і обговорення в колі представників громадськості, практиків, науковців. Щодо ґрунтовних напрацювань останніх, то варто відмітити роботи М.Т. Білухи, Н.О. Ботвіної, Ф.Ф. Бутинця, О.Д. Гудзинського, О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненка, В.А. Дерія, В.М. Жука, Й.С. Завадського, Є.В. Калюги, Г.Г. Кірейцева, М.Д. Корінька, М.Ф. Кропивка, І.Д. Лазаришиної, Н.М. Малюги, П.Т. Саблука, В.К. Савчука, В.П. Синчака, В.В. Сопка, А.К. Сука та інших.

Однак, у сучасних дискусійних положеннях із зазначеної тематики приділяється недостатньо уваги управлінському аспекту в забезпеченні сталого розвитку сільськогосподарських підприємств та аналізу ролі інформаційно-аналітичної системи як імперативу (обов'язкової вимоги) якісного менеджменту.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті — дослідити теоретичні основи забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств на основі інформаційно-аналітичної системи управління їх діяльністю.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ (РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Протягом останніх десятиріч у багатьох сферах світового господарства поглибилися кризові явища.

Така ситуація підштовхнула планетарну спільноту до формування інновативного світогляду, зокрема обґрунтування нових цінностей, морально-етичних критеріїв та корекції спільних цілей і пріоритетів. Найприйнятнішою метою в найближчому майбутньому багатьма фахівцями визнано сталий розвиток людства.

Теоретико-методологічні положення сталого розвитку було сформовано в кінці 80-х років минулого століття. А в 1992 р. на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку Концепція сталого розвитку визнана світовою спільнотою трансформаційною домінантою XXI століття.

Дефініція "сталий розвиток" походить від англійського словосполучення "sustainable development" і дослівно означає сталий, стабільний; обґрунтований, життєздатний, усебічно збалансований, достатній розвиток [1, с. 96].

Офіційне тлумачення цього терміна, згідно з результатами роботи Світової комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку (1987 р.), наступне: розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління, але не загрожує здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [5, с. 11]. Тобто йдеться про таку модель розвитку, яка забезпечить можливість системі розвиватися, утримуючи рівновагу, з одночасним збереженням своєї структури і функціональних особливостей за різних впливів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Окремі дослідники, уточнюючи назву згаданої Концепції, характеризують її як здатність забезпечити стійкий, невиснажливий самопідтримуючий, гармонійний розвиток системи протягом тривалого часу за його соціальною, економічною та екологічною підсистемами, що функціонують і розвиваються за рахунок спільних ресурсів.

Отже, узагальнюючи наведений матеріал, "сталий розвиток" слід трактувати як стабільний соціально-економічний розвиток, який не руйнує своєї природної основи і забезпечує неперервний прогрес суспільства. Основними засадами сталого розвитку є:

- 1) справедливість щодо забезпечення якості життя наступних поколінь;
- 2) збалансованість прогресивного поступу з врахуванням економічних, соціальних та екологічних проблем;
- 3) суспільна інтеграція цілей, часу, ідей та територій, а також довготривалість процесів, зумовлених сталим розвитком.

До визначальних напрямів реалізації базової моделі Концепції сталого розвитку відносять:

- 1) екологізацію діяльності;
 - 2) збереження та відтворення біосфери і її локальних екосистем;
 - 3) формування ноосфери (сфери розуму) [4, с. 117].
- Багатофункціональність, а відтак, дискусійність визначення поняття "сталий розвиток" зумовлюють складність обґрунтування чинників, критеріїв та показників вимірювання його рівня і механізмів забезпечення, особливо в тих аспектах, що пов'язані з виробництвом в сільському господарстві.

Сільське господарство загалом визнається визначальним інструментом сталого розвитку, оскільки здатне забезпечити зростання валового внутрішнього продукту, зниження рівня бідності, а також безпеку людей. При цьому його унікальність полягає в:

- 1) багатофункціональності — сприяє розвитку як вид діяльності, джерело доходів і постачальник екологічних послуг;
- 2) соціальному імперативі — задовольняє потреби людей у харчуванні;
- 3) екологічності розвитку, що "генетично" притаманна і важлива для самої галузі, оскільки вона функціонує у природному середовищі і має справу з його ресурсами;
- 4) вирівнюванні асиметрії галузевого і територіального розвитку;
- 5) необхідності та оптимальному поєднанні різних форм власності і господарювання;
- 6) важливості превентивних заходів;
- 7) інноваційному і комплексному застосуванні досягнень науки і техніки, а також нових підходів інтегрованого управління аграрними суб'єктами діяльності та природними ресурсами.

Зрозуміло, що аграрне виробництво лише в певній частині має реалізувати загальні цілі сільського розвитку. Щодо реалізації екологічної цілі, то сільськогосподарським виробникам відводиться домінуюча роль. Якщо ж йдеться про забезпечення добробуту сільського населення, то аграрний сектор сприятиме цьому шляхом підвищення рівня та диверсифікації доходів зайнятих у ньому працівників. У формуванні соціальної інфраструктури сіл суб'єкти господарювання в аграрному секторі повинні брати участь на партнерських засадах тощо. Це важливо мати на увазі при формуванні концептуальних положень аграрної політики держави.

Концепція сталого розвитку сільського господарства обґрунтована наступними чинниками: експансія і відсутність розвитку; аграрна криза; обмеженість територій; низький технологічний рівень; необхідність індустріалізації, біологізації та екологізації сільського господарства, а також соціального розвитку сільських територій.

Крім наведених чинників для сталого розвитку сільського господарства надто важливою також є самоорганізація аграрної системи на всіх рівнях. Якщо аграрна система не зможе самоорганізуватися зсередини, то прихід нових інвесторів (крупного капіталу) ззовні, зі своїми чіткими бізнесовими інтересами, не завжди буде на користь селян і забезпечення сталих основ довготривалого розвитку. В цьому контексті необхідно виробити, в координації з державними інститутами та науковими установами, окремий комплекс заходів, серед яких визначальними є:

- 1) формування еколого-соціальної поведінки господарюючих суб'єктів;
- 2) посилення мотиваційного механізму самоорганізації дрібнотоварних агровиробників, місцевих цільових груп та загалом сільських громад.

Такий фундамент дозволить Україні сформулювати виважену стратегію сталого розвитку аграрної сфери, в основу якої буде покладено: національний інтерес, поряд з прагненням гармонізації вітчизняних засад розвитку зі світовими; раціональне використання наявних конкурентних переваг; збереження й нарощування агроресурсного потенціалу, а також ефективного його використання для зайняття лідируючих позицій у певних

сегментах внутрішнього і зовнішнього агропродовольчого ринку.

Наведена стратегія передбачає визначення оперативних цілей сталого розвитку сільського господарства, а саме:

- 1) забезпечення зайнятості та підвищення доходів працівників галузі (соціальна складова);
- 2) раціональне використання аграрного природно-ресурсного потенціалу (економічна складова);
- 3) зменшення екологодеструктивного впливу на довкілля, поліпшення агроландшафтів (екологічна складова).

Особливістю сільського господарства є те, що економічний процес відтворення в ньому тісно пов'язаний з природним біологічним процесом. Поряд йдуть обидва первісні фактори, які створюють продукт: людина і природа. Основний засіб сільського господарства — земля, що також використовує продуктивність біологічних об'єктів — культурних рослин і тварин. Сама ж продуктивність останніх формується як результат взаємодії поживного ґрунтового середовища, вологи, інтенсивності сонячної радіації, суми ефективних температур в період вегетації, біологічних можливостей сортів певних культур і порід тварин тощо. Ця залежність сільського господарства від природних ресурсів і умов беззаперечна.

Природні ресурси загалом, зокрема у сільському господарстві, мають низький ступінь заміності, тобто їх не можна повністю замінити. Тривалий час стратегія розвитку поклядалася саме на заміщення природних ресурсів людськими і фізичними ресурсами; очікувалося, що науково-технічний прогрес розширюватиме потенціал цієї заміни, реалізувалися "новітні" проекти, техніко-технологічні рішення. Проте, якщо у короткостроковий період таке заміщення й може призвести до економічного зростання, то довгострокова стратегія зростання має обмеження з боку вичерпності потенціалу, погіршення якості природних ресурсів. Відтак, подальше заміщення стає практично неможливим без загрози для продуктивності інших ресурсів і загальної продуктивності сільського господарства. Деградовані сільськогосподарські угіддя дають невисокий урожай, незалежно від того, скільки використано сучасної техніки, хімічних засобів, робочих рук.

Отже, природні ресурси та послуги навколишнього середовища виконують функцію джерел виробничих витрат, інколи незамінних, у виробництві продовольства і суспільних благ, тим самим підвищують ефективність сільського господарства та зрештою людське благополуччя. Вони також виконують функцію резервуара для стоку, скидання і поглинання відходів виробництва та споживання. З фундаментальної точки зору природа, у тому числі агроприродний потенціал, виконує найважливішу функцію життєзабезпечення, від якої залежить все живе на Землі. Екологи і економісти ідентифікували 17 видів послуг, які забезпечують екосистеми. Вони включають: поповнення поживних речовин ґрунту для сільського господарства, підтримку біорізноманіття, фільтрацію повітря й води, лікування, забезпечення середовища проживання для живих організмів і людей тощо.

Важливе значення аграрного сектора як умови соціальної стабільності суспільства вимагає зміни напрямів в обміні капіталами між містом і селом на користь останнього. До необхідності державного регулювання такого перерозподілу засобів приходить кожне суспільство. Для США ця ситуація стала очевидною до війни, для європейських країн — з 50—60-х років. Наше суспільство вже підходило до необхідності такого перерозподілу декілька разів, але критичний момент настав саме зараз.

За оцінками експертів, додаткові інвестиції в сільську місцевість загалом сприяють зростанню добробуту більшою мірою, ніж інвестиції у містах, оскільки сільські громади мають значно нижчий початковий рівень обслуговування. Сільські інвестиції загалом про-

никають до інших частин економіки і до міських територій, стаючи важливим двигуном економічного зростання. Дослідження показали, що кожна гривня доходу сільськогосподарських виробників означає збільшення доходу в економіці у 2—3 рази. Скорочуючи міграцію до міст, сільські райони можуть таким чином полегшити тиск на міську інфраструктуру. Протилежні процеси, які нині відбуваються в Україні, а саме — значна міграція сільського населення на заробітки в міста, дозволили відчути наскільки цей тиск на міську інфраструктуру може бути посилений, досягаючи інколи критичних рівнів.

Таким чином, стає сільське господарство — це інтегрована (агроекологічна) система методів виробництва рослинницької і тваринницької продукції, за якої задовольняються потреби в продовольстві й сировині, найефективніше використовуються невідновлювані ресурси, господарські цикли поєднані з природними біологічними циклами, покращується якість навколишнього середовища, природних ресурсів та загалом життя людей. Для сільського господарства концепція сталого екологічнобезпечного розвитку є необхідністю, єдиною можливою філософією функціонування й подальшого прогресивного поступу.

Ядро сталості сільського господарства повинні становити:

- стратегічні види продукції;
- інноваційні методи діяльності;
- галузева спеціалізація, що разом реалізують його конкурентні переваги та можливості генерування суспільних функцій (благ).

Відповідно до загальносистемних підходів до сталого розвитку, пріоритет у трансформаційних перетвореннях сільського господарства повинен бути наданий:

- підвищенню гнучкості (адаптації до змінюваних вимог і умов);
- економічності (реалізації конкурентних переваг);
- прогресивності (відповідності передовим технологіям);
- екологічності (безпеці продовольства і збереженню довкілля);
- гуманності (розвитку культурно-інтелектуально-го потенціалу працівників і сільських спільнот).

Сільське господарство володіє багатим економічним та соціально-екологічним інноваційним потенціалом для сталого розвитку. За умов належного державного впливу на цей розвиток, підвищення агроекологічного іміджу, галузь здатна сприяти національному піднесенню, і це може та має стати визначальною складовою національної ідеї.

Досягнення цілей сталого розвитку сільського господарства, в тому числі сільськогосподарських підприємств, що визначається, насамперед, їх потенціалом, потребує адекватного механізму забезпечення його використання, зокрема раціонального управління.

Сьогоднішні реалії вимагають швидкої трансформації системи менеджменту сільськогосподарських підприємств, зокрема впровадження альтернативної концепції управління на основі його інформаційно-аналітичної системи, що дозволить вирішити основні соціальні, економічні й екологічні проблеми та забезпечити їх перехід до сталого розвитку.

На нашу думку, методологічними засадами нової концепції управління, на основі його інформаційно-аналітичної системи, є науково обгрунтоване (з нормативно-правовою оцінкою і подальшим затвердженням) визначення чинників, критеріїв та показників сталого розвитку сільськогосподарських підприємств, а саме — соціально-економічних умов їх діяльності, а також проблем природокористування і екологізації. Встановлення таких орієнтирів, що виступають інформаційною базою прийняття виважених управлінських рішень, обов'язково слід здійснювати з врахуванням деревовидної інтеграції комплексу агрегованих індикаторів (згрупо-

ваних окремих показників в узагальнені синтетичні вимірники) загальнодержавної макроекономічної інформаційно-аналітичної системи управління.

Тобто ми пропонуємо в межах інформаційно-аналітичної системи управління сформувати вихідну групу з трьох блоків різнопланових базових соціометричних величин, які повинні відображати всі аспекти соціального, економічного та екологічного стану сільськогосподарського підприємства. Ця група утворить систему проміжних агрегованих показників узагальнюючого інформаційного характеру, яка після аналізу та подальшої інтеграції знайде своє відображення в державній статистичній звітності.

Процедуру послідовного агрегування показників необхідно проводити методом розрахунку середніх геометричних зважених величин, кожна з яких буде критичною по відношенню до всієї системи власних зведених величин. Це означає, що вихід будь-якої із згаданих величин за межі встановленого критичного рівня свідчатиме про перехід всіх наступних агрегованих величин в критичний стан. Таким чином, в оцінку сталого розвитку сільськогосподарських підприємств, на основі інформаційно-аналітичної системи їх управління, буде закладено принцип відповідальності кожної критичної ланки, тобто це унеможливить звітування про збалансованість функціонування суб'єктів господарювання, якщо хоча б один з показників соціальної, економічної чи екологічної складових буде неоптимальним (не відповідатиме встановленим стандартам чи нормативам).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, історичний досвід соціально-економічного розвитку більшості країн світу підтверджує, що ключовим елементом, який забезпечує успіх у просуванні до стійкого розвитку, є не наявність великої кількості природних ресурсів чи передових технологій, а досконалість форм та соціальна спрямованість систем управління, які домінують в суспільній практиці. Тому перехід до сталого розвитку — це процес входження системи управління життєдіяльності в екологічний простір, зумовлений глобальною науково-технічною і соціально інновацією, в основу якої покладено соціально-економічну ефективність споживання ресурсів.

Щодо основних соціальних, економічних та екологічних проблем сільськогосподарських підприємств, їх вирішення вимагає впровадження нової концепції управління на основі його інформаційно-аналітичної системи. Така система дозволить обгрунтувати номенклатуру вихідних базових соціометричних величин (агрегованих в результуючу групу з використанням вагової степеневий значущості) об'єктивних чинників, критеріїв та показників соціально-економічних умов діяльності, а також проблем природокористування і екологізації досліджуваних організаційних формувань з метою прийняття виважених управлінських рішень щодо забезпечення їх сталого розвитку.

Література:

1. Англо-український словник вибраної лексики / [авт.-укл. Вовк А.]. — Львів, 1998. — 277 с.
2. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / Дейлі Г. — К.: Інтелсфера, 2001. — 312 с.
3. Дрейер О.Н. Экология и устойчивое развитие / О.Н. Дрейер, В.А. Лось. — М.: Изд-во УРАО, 1997. — 224 с.
4. Вернадский В.И. Научная мысль как планетарное явление / Вернадский В.И. — М.: Наука, 1977. — 145 с.
5. Шапаря А.Г. Методические подходы к выбору стратегии устойчивого развития территорий / Шапаря А.Г. — Днепропетровск: ИППЭ НАН Украины, 1996. — 334 с.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2012 р.